

Література

1. Бардина Н. В. Античная матрица нашей души: монография / Н. В. Бардина. – Одесса : Астропринт, 2009. – 288 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. [Электронный ресурс] / В. И. Даль // Режим доступа: [<http://slovardalja.net/word.php?wordid=37623>].
3. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская. – Вісник Черкас. ун-ту. Серія філологічні науки, 1999. Вип.11. – С. 12-25.
4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией. Е.С. Кубряковой / Е. С. Кубрякова. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови / О. С. Мельничук. – Київ, 1985. – 1-7 т.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.
7. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://ycilka.net/slovyk_fraz_view.php?id=28?; <http://lcoip.ulif.org.ua/dictua/>.
8. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка [Электронный ресурс] / Д. Н. Ушаков// Режим доступа: <http://ushakovdictionary.ru>.
9. New Websters Dictionary and thesaurus. — Printed and Manufactured in the United States of America, 1993. — P. 202.

Валентина Волкова

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОНТАННОГО ОПИСУ В МОВЛЕННІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ВІКУ

Мовленнєва здатність людини – це конструкт, організований ієрархічно, що складається з ряду компонентів: фонетичного, лексичного, морфологічного, синтаксичного та семантичного. Сучасні ж уявлення щодо мовленнєвої діяльності засновані на даних онтогенезу. Процес формування мовленнєвої діяльності розглядається як розвиток зв'язку між суб'єктом, мовленнєвими знаками і дійсністю. Вони розвиваються разом із пізнавальними здібностями дитини. Дитяча мова – це відносно самостійна діяльність, що характеризується власними цілями, мотивами, власною ієрархічною будовою. І аналіз розвитку мовлення в онтогенезі слід розпочати з твердження про те, що дитяча мова – це не «напівдоросла мова», а особлива система з певним набором правил, що змінюються від етапу до етапу [7, с. 190–195]. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві проблемам онтогенезу дитячого присвячено низку наукових праць ([1]; [2]; [4]; [5]; [6] тощо).

До останнього часу панівною точкою зору з питання онтогенезу дитячої мови була теорія імітації і практики: припускає наявність вроджених схем, на основі яких дитина, чуючи готові зразки мовлення дорослих, «приладжує» свою промову до цих зразків. У результаті багаторазового повторення у неї формується певний досвід вживання правильних форм. Однак ця проста схема не може пояснити безліч фактів дитячої мови і по суті спростована психолінгвістичними дослідження-

ми. Одним з висновків, який можна зробити на підставі цих досліджень, полягає в тому, що «дитяча мова» – це не вторинне явище відносно «мови дорослого». У дитини в процесі мовного розвитку формується у свідомості послідовно кілька «мовних систем», кожна з яких має власні правила і будову. Дитяча мова – це відносно самостійна діяльність, що характеризується власними цілями, мотивами, власною ієрархічною будовою. Засоби цієї діяльності ззовні ті ж, що і у дорослих, однак по суті вони чітко розрізняються, здебільшого за рахунок різного функціонального використання мовних елементів.

Розвиток мовленнєвої діяльності в онтогенезі у психолінгвістиці прийнято розуміти як розвиток мовної здібності. Відомості, отримані в результаті досліджень розвитку мовлення, дозволяють сформулювати деякі загальні положення, пов'язані з цим феноменом. Експеримент, який було проведено під час нашого дослідження, сформував нові положення, що стосуються проблеми мовної здібності дитини та психолінгвістичних особливостей її (дитини) комунікації зі світом.

Основною метою експерименту було виділити психолінгвістичні особливості спонтанного опису дітьми вікової категорії від трьох до п'яти років.

Гіпотеза експерименту: для заповнення лексичних лакун дитина використовує вербальні та невербальні засоби. Для проведення експерименту було обрано спеціалізоване місце – дитячий садок: 11 інформантів віком від трьох до п'яти років. Для характеристики кожного з інформантів та формування відповідей на питання нашої роботи було висунуто такий алгоритм дій: 1) опитування; 2) аналіз відповідей; 3) класифікація відповідей; 4) виокремлення проблем номінації; 5) аналіз синтаксичної організації фрази.

Перед інформантами (їх було 11: п'ять інформантів чоловічої статі та шість інформантів жіночої статі) знаходився стіл із різноманітними предметами (30 одиниць). Дітям було запропоновано відповісти на запитання: «Что вы видите перед собой?» із вказівкою на цей стіл. Експеримент проводився протягом однієї академічної години, російською мовою. Інформанти по черзі підходили до зазначеного місця, що є необхідним для чистоти експерименту. Стіл являв собою гладку поверхню коричневого кольору. Предмети були розташовані на ньому в хаотичному порядку: з лівого верхнього кута до нижнього лівого кута предмети були розташовані так – *дірокол, листівка у вигляді серця, брусок для заточення ножів, викрутка, масажер з резиновими кульками, відкривач для консерви*; з правого верхнього кута до нижнього розташування було таке – *пульт дистанційного управління, затиск для волосся, маленька закладка для волосся, устілка для взуття, стругачка для олівців, обруч на голову, кролячий хвіст*; у центрі стола знаходилася *гральна карта*, навколо цієї карти були розташовані предмети, що залишились, утворюючи два кола, зліва (зверху до низу) – *ручка від дверей, степлер, батарейка, мензурка, циркуль, еспандер, пакетик з кавою, портновий метр*, справа – *шприц, ключ, замочок від металевої застібки (молнія), декоративна шпилька із блискучим камінням, ланцюжок з годинником середнього розміру, пробка для ванної, фумігатор, комп'ютерна миша*.

Експериментальне дослідження на виявлення проблем номінації позамовної дійсності дало такі результати (умовні позначення: Ж,Ч – стать, 3, 4, 5 – вік).

Дірокол – з одинадцяти інформантів це слово було названо тільки трьома: ЧЗ – випадкове найменування *качелька*, Ж4 – було поставлено питання «*как называется?*», ЖЗ – *дырка*. Листівка у вигляді серця – Ж5, ЖЗ – *валентинка*, ЧЗ, Ж4, Ж4 – *сердечко*, Ч5, Ч4, Ч5 – *открытка* – з 11-ти відповідей дали вісім. Брусок для заточення ножів – слово було названо тільки одним інформантом Ж4 – *для ножа*. Викрутка – Ж5, Ч5, Ж4, Ж4, Ч5, Ч4, Ч5 – *отвертка*, слово названо сімома інформантами. Масажер з резиновими кульками – ЧЗ, Ж4, Ж5 – *расческа*, Ч5, Ч4, Ч5 – *щетка* – слово назвали шість інформантів. Відкривач для консерви – Ж5 – *сниматель для сгущенки (показує, як треба відкривати банку згущеного молока)*, ЧЗ – *нож*, Ч5 – *открывашка* – слово названо трьома інформантами. Затиск (зажим) для волосся – Ж5 – *щипцы*, Ж4, Ж4, Ч5, Ч4, Ч5 – *заколка* – слово назвали шість інформантів. Пульт дистанційного управління – Ж5, ЧЗ, Ж5, Ч4 – *пульт*, Ж4 – *калькулятор* – слово назвали п'ять інформантів. Устілка для взуття – Ж5, ЧЗ – *носок*, Ж4 – *лапоть*, Ж4 – *нога* – назвали чотири інформанти. Обруч на голову – Ж5 – *обруч*, ЧЗ – *на голову одевает* – два інформанти. Кролячий хвіст – Ж5 – *пушочек*, Ж4, ЖЗ – *пух*, Ж4 – *пуфик*, ЧЗ – «*на голову что ли одевать?*» – п'ять інформантів. Шприц – Ж5, ЧЗ, Ч5 – *укол*, Ж4, Ч5 – *шприц* – п'ять інформантів. Ручка від двері – Ж5, Ч5 – *ключ*, Ж4 – *ручка от двери*, ЧЗ – випадкове найменування *кулек* – чотири інформанти. Степлер – Ч4, Ч5 – *степлер*, Ж4 – *пластырь*, ЧЗ – *на голову*, Ж5 – *когда вот так делаешь, скрепки появляются на бумажке (показує, як працювати із степлером)* – п'ять інформантів. Батарейка – Ж5, ЧЗ, Ч5, Ч4, Ч5, Ж4 – *батарейка* – шість інформантів. Мензурка – Ж5 – *банка*, ЧЗ – *баночка*, Ж4 – *крыжечка*, Ж4 – *коробочка*, Ч5 – *колпак* – п'ять інформантів. Еспандер – Ж5 – *чтобы тренироваться (стискає його)*, ЧЗ – *колечко (одягає наче обручку)*, *тяжелое (перевіряє на важкість)*, Ж4 – *игрушка какая-то*, Ж4 – *колечко*, Ч5 – *бублик* – п'ять інформантів. Пакетик з кавою – Ж5, Ж5, Ж4 (потрусив пакетик), Ч5, Ж4 – *кофе* – п'ять інформантів. Портновий метр – Ж5, Ч5, Ч4, Ч5 – *линейка*, Ж4 – *ниточка*, Ж4 – *сантиметр*, Ж5 – *веревочка, которая измеряет* – сім інформантів. Комп'ютерна миша – Ж5, Ч5, Ж4, Ж5, Ж4, Ч5, Ч4, Ч5 – *мышка* – вісім інформантів. Гральна карта – слово було названо тільки одним інформантом – ЧЗ – *рисунки какие-то*. Фумігатор – Ж5, Ж4, Ж4 – *розетка*, ЧЗ – *вилка*, Ж5 – *такая штучка, чтоб комары прилипали* – п'ять інформантів. Ключ – ЧЗ, Ч4, Ч5, Ж4 – *ключ* – чотири інформанти. Пробка для ванної – Ж4 – *кришка*, Ч5, Ч5 – *пробка* – три інформанти. Ланцюжок із годинником середнього розміру – Ж5 – *цепь*, Ж4 – *часы*, Ж4 – *бусы* – три інформанти. Замочок від металевої застібки – слово було названо одним інформантом – ЧЗ – *змейка*. Декоративна шпилька із блискучим камінням – Ж5 – *приколка*, Ж4 – *скрепка*, ЖЗ – *булавка* – три інформанти. Стругачка для олівців – слово було названо одним інформантом – Ж4 – *точило*. Маленька заколка для волосся – Ж5 – *приколка (показує на собі, як треба робити зачіску за допомогою цієї прикраси)*, Ч5 – *заколка*, ЖЗ – *маленькая заколка* – три інформанти. Циркуль – Ж5 – *щипцы* – *карандаш*, Ч5 – *циркуль* – два інформанти.

Експеримент показав, що найскладніше дітям проводити номінацію предметів, з якими вони не знайомі або знайомі, але частково.

За Ж. Піаже, дитина вікової категорії від трьох до п'яти років зберігає егоцентризм щодо своїх уявлень, що проявляється в її нездатності стати на позицію іншої особи [3]. У дитини на цій стадії проявляється тенденція до зосередження уваги на одиничній ознаці предмета, нехтуючи у своїх міркуваннях його іншими особливостями. Дитина не здатна звернути увагу на інші риси. Вона не володіє ще рівновагою в пізнавальній діяльності. Її пізнавальне життя характеризується не-рівноваженістю, нестійкістю і постійною зміною швидкоплинних станів. Під час експерименту це можна було помітити, коли дитина швидко переходила з опису одного предмета на інший, не дотримуючись порядку розташування предметів.

Основним принципом номінації предметів позамовної дійсності в нашому експериментальному дослідженні є принцип асоціацій, який у свою чергу складається з принципів схожості (*еспандер – бублик, колечко; масажер – расческа, щетка; метр – линейка, ниточка*), відношення (*відкривач для консерви – сниматель для сгущенки; фумігатор – такая штучка, чтоб комары прилипали*) та суміжності (*листівка у вигляді серця – валентинка; еспандер – игрушка какая-то*).

Пізнаючи в процесі практичної, ігрової діяльності окремі сторони предметів і явищ дійсності, дитина пізнає і зв'язок між ними. Знання про предмети, їх зв'язки закріплюються у свідомості дитини і в її досвіді за допомогою мови, в результаті чого стає можливим проектувати ці знання на нові аспекти дійсності, а також передавати їх іншим. Отже, проводячи номінацію предметів позамовної дійсності, дитина використовує вже відомі форми називання тієї чи іншої реалії. І не дивно, що іноді для того, щоб назвати предмет дитина використовує слова-дії, адже вченими зазначено, що перші граматичні форми, якими оволодівають діти – це дієслова: *может... вот что, чтоб тренироваться* (взяла еспандер у руку й почала його стискати); *када вот так делаешь* (взяла у руки степлер) *скрепки появляются на бумажке; веревочка, которая измеряет* (метр).

Якщо говорити про розвиток дитячого мовлення, то разом із поняттям номінації з'являється ще одне, яке пов'язане з категоризацією навколишнього світу і його називанням – словотвір (словотворчість). Словотворчість характерна для того періоду розвитку дитячої мови, коли відбувається оволодіння морфологією рідної мови. Проявляється словотворчість у різного роду утвореннях, відмінних від загальноприйнятих.

Орієнтування дитини на мову дорослих, а особливо на її звуковий склад, дає можливість вичленовуванню морфеми в слові. Результатом предметної діяльності є створення деякого наочного уявлення про дійсність. Отже, встановлюються два зв'язки: 1) «морфема-звучання» і 2) «морфема-предметні відношення». «Перетинаючись», ці зв'язки служать основою генералізації відповідного відношення. Генералізація є базою появи «типової моделі», тобто такої моделі звукової форми, яка застосовна до всіх без винятку явищ даного типу. «Типова модель» є і симптомом переходу до системних правил словотворення. Наявні у свідомості дитини «типові моделі» словотвору відносно стійкі. Однак в рамках цієї моделі дитиною можуть проводитися різні за семантичною складністю операції. У на-

шому експерименті показані операції, що ґрунтуються на уявленні про функції предмета – *сниматель (снимает крышку сгущенки), точило (точит карандаши), приколка (закалывает волосы), измеритель (метр, который измеряет)*. У процесі спілкування з дорослими дитина значну частину слів і форм запозичує від них, але в цьому запозиченні вона активна: вона не просто повторює почуте, а мотивує для себе слова і форми, а потім використовує їх на практиці, формуючи фрази та речення для комунікації [9, с. 213-218].

Важливим компонентом етапу активного оволодіння синтаксисом виступає ігрова діяльність дитини. Прагматична, функціональна сторона мовного спілкування в ранньому онтогенезі безпосередньо обумовлена змістом практичних і соціальних дій дитини, оскільки саме спілкування в період формування перших семантичних узагальнень протікає в системі «дитина – дії з предметом – дорослий» [8, с. 194].

Одиницею висловлювання (живого мовлення) є фраза. Її слід розуміти як зв'язок слів, в основі якого лежить якась загальна інтенція або установка. Аналізуючи відповіді дітей на запитання «Что вы видите перед собой?», зрозуміло, що свою відповідь вони формують у вигляді маленьких фраз. Але цікавим є те, що фраза складається з двох компонентів: вербального і жестового. Слово (іменник) виступає в якості підмета, а предикат виражено жестом: підмет – *сниматель для сгущенки*, предикат – *взяла у руку та показала, як треба відкривати банку із згущеним молоком; вот что, чтоб тренироваться – взяла еспандер у руку й почала його стискати* – у даному випадку фраза складається тільки з предиката; предикат – *приколка (невидимка) присудок – одевается на челку и вот так снимается (показує на собі, як треба робити зачіску)* – предикат представлено і вербальним і жестовим компонентами; *на голову одевает (бере обруч та ставить на голову)* – тільки предикат, виражено і словом, і жестом, – тут присутні приклади як жестових, так і дієслівних форм. Вище зазначене характеризує «сипрактичний контекст» висловлювання.

Подібні елементарні синтаксичні зв'язки слів з необхідністю виникають у дитини, як тільки слово, що входить в нерозривний зв'язок з практичним наміром, дією або жестом дитини починає набувати самостійності, тобто коли «симпрактичний контекст» змінюється «синсемантичним контекстом».

Організація висловлювання відрізняється від організації поняття певними особливостями – синтагматичним принципом: в основі організації висловлювання лежить не ієрархія протиставлення (як за парадигматичним принципом), а плавні переходи від одного слова до іншого, організація цілого висловлювання, підпорядкування законам синтагматики.

Синтагматична організація висловлювання обов'язково включає у свій склад поєднання принаймні двох слів: суб'єкта і предиката, іменника і дієслова. Однак ця синтагматична організація пропозиції може бути різної складності. У найпростіших випадках вона обмежується лише двома словами, в інших, більш складних випадках, ця структура (суб'єкт і предикат) зберігається, але кожен з компонентів розпадається на додаткові групи. У нашому випадку висловлювання більшою мірою однослівні: «*отвертку*», «*тут это мышка*», «*а это часы (ланцюжок з*

годинником середнього розміру)», «тяжелое (еспандер)»; зустрічаються й форми питальних висловлювань – більшою мірою тоді, коли діти зустрічаються із проблемою номінації: «это, что это – колечко?(еспандер)», «на голову что ли одевать? (кролячий хвіст)»; присутні також й висловлювання з формою негативу: «не знаю больше», «ничего не знаю», «не помню».

Отже, проблема номінації та побудови фрази тісно пов'язана зі сприйняттям дитини навколишнього світу. У процесі онтогенетичного розвитку дитина еволюціонує, з нею змінюється її відчуття навколишнього і її мова. Так, проблема мовної здібності дітей вікової категорії від трьох до п'яти років тісно пов'язана з поняттям егоцентричної мови, або саме з процесом переходу від егоцентричної до соціалізованої мови.

Література

1. Гвоздев А. Н. От первых слов до первого класса: Дневник научных наблюдений [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://xn----7sbb3aiknde1bb0dyd.xn--p1ai/index.php?id=2274>.
2. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи / А. Н. Гвоздев. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 472 с.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – М.: Директ – Медиа, 2008. – 848 с.
4. Радченко О. А. Детская речь как объект неогумбольдтианской психологии языка / О. А. Радченко // Язык как мирозидание: Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Едиториал УРСС, 2005. — С. 150–152.
5. Ушакова Т. Н. Принципы развития ранней детской речи / Т. Н. Ушакова // Дефектология. – 2004. – № 5. – С. 4–16.
6. Цейтлин С. Н. Язык и ребенок. Лингвистика детской речи: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / С. Н. Цейтлин. – М.: Владос, 2000. – 240 с.
7. Чуковский К. И. От двух до пяти / К. И. Чуковский. – М. : Мелик – Пашаев, 2009. – 440 с.
8. Шахнарович А. М. Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи / М. А. Шахнарович // Развитие грамматического компонента языковой способности (словообразование). – М.: Наука, 1992. – С. 213–218.
9. Эльконин Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте: краткий очерк / Д. Б. Эльконин. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 116 с.

Станіслава Глигало

НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ ДРУКОВАНИХ ЗМІ)

Динаміка розвитку української та російської мов в ХХ–поч. ХХІ ст. може слугувати підтвердженням бурхливих змін у лексичній системі мови під впливом історичних змін: «ХХ століття розуміє під собою вільний обіг з мовної реальністю, заохочує мовні експерименти. Одним з шляхів “розкріпачення” мови є прогресування оказіонального словотворення, особливо незвичайних його форм» [6, с. 9].